

Campsentelles, 6
2003

CENTRE D'ESTUDIS SANTFOSTENCOS
AMICS DE CABANYES

La Santa Eulàlia de can Matons

FERRAN
PÉREZ I GÓMEZ

FOTOS:
DANI NAVARRO

El tema d'aquest article és una obra escultòrica d'estil romànic provinent de la masia de can Matons, a Santa Maria de Martorelles, i que des de fa uns anys es conserva a la casa de can Toni, de Sant Fost de Campsentelles. Aquesta talla, que suposadament representa santa Eulàlia, és força notable i, tant per les seves característiques artístiques com pel context en el qual es trobava situada, es mereix un estudi el més acurat possible.

Vicissituds històriques de la imatge

Segons ens han explicat¹, a can Matons existia una sala que feia les funcions d'oratori o capella on s'hi recollien els masovers els dies de pluja per tal de resar el rosari; en aquest oratori hi havia una fornícula² on es trobava la imatge. L'existència de petites capelles o oratoris a les masies catalanes més benestants no és cap fet extraordinari: per exemple, a Martorelles can Carrencà compta amb una capella annexa a l'edifici principal de la casa i a Sant Fost, la masia de can

Donadéu té també una capella dedicada a la Immaculada Concepció, tot i que està datada a mitjan segle XVIII, una època força posterior a la de l'escultura que ens ocupa. Ambdós casos ens serveixen per a demostrar que els propietaris més rics es preocupaven per tenir dins del recinte particular els seus propis llocs de culte. Això també va passar a can Matons, amb la particularitat que es tracta d'una sala dins la mateixa masia i no pas d'un edifici annex.

Sembla que la imatge de l'oratori de can Matons va ser greument malmesa durant la Guerra del Francès (1808-1814), quan un soldat napoleònic li va tallar la cara i els dits de la mà esquerra d'un cop de sabre i després la va tirar a terra. És molt difícil saber amb precisió quan va tenir lloc aquesta agressió, però hem recollit diverses dades que ens poden ajudar a situar-la en el temps amb més exactitud. En primer lloc, cal dir que es té constància documental d'una important escaramussa que va haver-hi a mitjan mes de març de 1809 a la font del Ca, al terme municipal de Santa Maria de Martorelles, quan un nombrós grup de catalans va enfrontar-se a un destacament francès provinent de la Conreria que baixava cap al poble. Arran de la lluita van morir en l'acte o de resultes de les ferides uns quinze homes, la majoria de Martorelles però també n'hi havia algun de Mollet i de La Garriga³. Cal assenyalar que durant aquells anys de guerra força persones que habitaven les poblacions castigades pel trànsit dels soldats invasors, especialment les situades al costat dels camins rals (Tiana, Sant Andreu de Barcelona, Montmeló, Mollet...), buscaven refugi a les masies i pobles de les muntanyes, on els saquejos i els escorcolls eren més fàcils d'evitar. Se sap que a can Matons s'hi van amagar algunes persones importants de Mollet del Vallès. Aquesta situació de tranquil·litat, però, no duraria gaire perquè sembla ser que després de la Batalla de Mollet, el 21 de gener de 1810, els francesos van augmentar les incursions als poblets de les faldes de la Serralada de Marina a fi de reprimir els sometents que els combatien amb tàctiques de guerrilla i

*La Santa Eulàlia de can Matons té unes mides gairebé naturals (1 m 55 cm).
La creu en aspa simbolitza el martiri d'aquesta noia barcelonina del segle IV
(foto Dani Navarro).*

que havien participat activament en l'esmentada batalla, tot fustigant les tropes napoleòniques des de la riba esquerra del riu Besòs.

La tradició oral martorellenca explica que va ser per aquells dies, pels volts de Sant Antoni Abat (el 17 de gener) de 1810, quan els francesos es van arribar a Santa Maria de Martorelles i van ocupar el poble temporalment. Per tal de combatre el fred del pic de l'hivern, les tropes imperials van arrabassar tota la llenya que van trobar a les cases i, fins i tot, van calar foc a un dels lledoners que hi havia al costat de l'església parroquial.

També està documentat que pel novembre de 1810 els soldats francesos van saquejar l'església de Sant Fost i cremaren molts llibres i pergamins de l'arxiu parroquial; per aquella època també van ser incendiades en aquest poble les cases de can Gaig i can Salarich⁴ com a represàlia per l'assassinat d'uns soldats francesos. És probable, doncs, que aquestes mateixes tropes fossin les autores de saquejos i malifetes a les cases i masos de la població veïna de Santa Maria de Martorelles.

Malgrat tot, l'escultura romànica va romandre a la masia de can Matons en un estat d'abandonament fins que un segle i mig després, cap als anys cinquanta del segle XX, es va plantejar la necessitat de dignificar aquella imatge que, sense cap mena de dubte, devia ser una figura religiosa: els cabells i les vestidures així ho demostraven. En un principi algú va dir de portar-la a l'església del poble, però els aleshores propietaris de can Matons, Jaume Torrents i Pilar Llorens, que havien decidit assumir totes les despeses de la costosa restauració, van decidir de traslladar-la a la seva residència de Sant Fost, can Toni. Això va succeir pels volts de 1940-50.

Restauració i datació de la Santa Eulàlia

El pas següent que emprengueren va ser el de posar-se en contacte amb uns restauradors de Barcelona, els quals, després d'examinar-la i netejar-la amb ceba a fi de recuperar-ne els colors originals, van determinar

que estava feta amb un tronc de cirerer i que es tractava d'una talla del segle XIII, de finals del romànic. Per afirmar-ho es basaven en els tipus de plects de les mànigues, el mantell i la posició dels peus que sobresurten una mica de les faldilles. Cal afegir que al rostre s'hi observa l'expressió hieràtica típica del romànic. L'escultura té unes dimensions gairebé naturals, ja que fa 1 m 55 cm d'alçada i 105 cm de circumferència; la base quadrangular on reposen els peus mesura 40 cm i la part més ampla del tronc, a l'alçada dels colzes dels braços, 50 cm. El rostre va ser restaurat completament i mostra uns trets facials estilitzats, clarament romànics: grans ulls en forma d'ametlla (3'5 cm de llarg per 2'5 cm d'ample) i nas allargat (5 cm de llarg). La cabellera és la d'una marededéu romànica, tot i que l'absència del nen Jesús en l'escultura va fer descartar que es tractés de la típica representació de la Senyora (*Domina*) amb el Nen, que seguia el model bizantí de Maria com a tron de Jesús.⁵

En l'Edat Mitjana l'escultura en fusta va ser un ofici cabdal tant per a la construcció d'edificis com per a l'elaboració d'objectes i mobles de caràcter utilitari o de litúrgia devocional. Els tallers destinats a la imatgeria i la decoració arquitectònica van ser els principals difusors de la fusta tallada, que quasi sempre solia ser de procedència local. En el nostre cas, efectivament, la fusta emprada va ser la de cirerer, una mena d'arbre força abundant a Martorelles, que és una localitat les cireres de la qual tenen molta anomenada a la comarca. Cal dir que els escultors es van haver d'enfrontar amb un dilema a l'hora de completar la restauració d'aquesta singular imatge: a qui representava? Que es tractava d'una imatge religiosa no hi havia cap mena de dubte, com ja hem explicat en començar aquest article, i que era una dona també, però no tenien cap pista més, llevat que a prop de can Matons hi havia una font dedicada a santa Madrona o santa Eulàlia, segons afirmaven els masovers. Sobre aquest punt, cal assenyalar que a l'altar major d'estil barroc de l'església de Santa Maria de Martorelles, a banda de la imatge de la Verge, hi havia

les imatges de santa Eulàlia i santa Madrona⁶, la qual cosa confirmaria que des de l'antigor ha existit a Martorelles de Dalt una gran devoció per aquestes dues màrtirs cristianes. Això lligaria, doncs, amb el fet que una de les dues santes hi tingués una font amb el seu nom. Els restauradors, finalment, es van decantar per creure que era una imatge de santa Eulàlia, la noia barcelonina que va ser martiritzada a principis del segle IV de la nostra era i va esdevenir patrona de la Ciutat Comtal. Les postures dels dos braços, l'esquerre més aixecat que el dret, semblaven coincidir amb les tradicionals representacions d'aquesta santa, que és simbolitzada amb la palma del martiri en una mà i amb la creu on va ser crucificada a l'altra. La devoció per aquesta verge i màrtir ha estat molt arrelada a Barcelona i comarques durant força segles i la prova n'és que fins fa uns anys moltes nenes eren batejades amb aquest nom. A Santa Maria de Martorelles, tanmateix, un examen superficial dels llibres de baptismes dels segles XVII i XVIII⁷ ens dóna com a resultat que el nom d'Eulàlia era imposat només en alguns casos, igual que el de Madrona, mentre que les nenes batejades amb els noms de Maria, Elisabet, Paula, Teresa, Anna, Mariagna i Rosa eren molt nombroses. Aquesta dada, però, no contradiu necessàriament la tesi abans exposada.

En el romànic, la talla isolada d'un sant o una santa no és un dels casos més habituals d'escultura religiosa en fusta, ja que la majoria d'obres romàniques d'aquest tipus eren majestats, crucifixions, grups del Davallament i marededéus. Caldria pensar que els propietaris de can Matons d'aquella època, empesos per la seva devoció a santa Eulàlia, van encarregar una escultura d'aquesta santa. Sens dubte, no és una situació gens habitual, puix que la majoria d'imatges i conjunts artístics de l'Edat Mitjana anaven vinculats a esglésies, monestirs i palaus senyorials, i es coneixen pocs casos de petits propietaris rurals fent encàrrecs per a ús privat. Els amos de can Matons deurien ser força benestants i amb un nivell cultural elevat, la qual cosa explicaria aquesta sensibilitat religiosa i

artística. De moment no hem trobat cap document que expliqui l'origen d'aquesta mena d'oratori privat⁸, potser perquè mai va ser registrada la seva existència. Tot i així, caldria fer un estudi molt exhaustiu dels llibres de visites pastorals del bisbe de Barcelona a la parròquia de Santa Maria de Martorelles, o bé dels testaments més antics dels habitants d'aquesta vila en l'època medieval a fi de trobar-hi alguna pista.

Una altra possible explicació, agosarada però, és que la talla romànica de can Matons hagués pertangut a l'església parroquial de Santa Maria de Martorelles i que per diversos avatars històrics, sobretot les guerres, haguessin traslladat la imatge de la parròquia a la masia a fi de protegir-la. Quan deuria produir-se el trasllat? Sembla que durant la Guerra del Francès no, perquè, com ja hem explicat, es diu que quan els francesos van saquejar can Matons l'oratori ja existia, la qual cosa vol dir que la imatge hauria arribat a la masia uns anys o uns segles abans. Un altre conflicte important en què els edificis religiosos van patir el saqueig dels soldats va ser, fent marxa enrera en el temps, la Guerra dels Segadors (1640-1652), especialment l'any 1640, on destaca la destrucció de Santa Coloma de Farners (la Selva, Girona) per part dels terços castellans que es venjaven de l'assassinat de l'algutzir reial d'aquesta població. És probable que aquests fets i d'altres molts nombrosos que van caracteritzar la revolta pagesa, arribessin a les oïdes dels habitants de Martorelles, els quals, espantats, correrien a amagar i protegir tot allò que tingués un gran valor.

Aquesta és, en definitiva, l'aproximació a la història de la Santa Eulàlia de can Matons, un estudi que encara té les seves parts fosques però amb el qual hem intentat donar a conèixer aquesta talla d'indubtable valor artístic i religiós per a la història de Santa Maria de Martorelles i del Vallès Oriental.

Notes:

(1) Entrevista a Pilar Llorens Caballé, propietària de can Toni (Sant Fost de Campsentelles), el 22 de febrer de 2003.

(2) Buit que es deixa en el gruix d'una paret per a col·locar-hi una estàtua, un altar, etc.

(3) Jaume Sindreu, *Martorelles històrica i llegendària*; Martorelles, 1985, pàg. 100-105. Extret del *Llibre Obituari de Difunts de la Parròquia de Martorelles* (Arxiu Diocesà de Barcelona).

(4) Xavier i Ferran Pérez Gómez, *Sant Fost d'història d'un poble*; Sant Fost, 1990, pàg. 116.

(5) Núria de Dalmases, "L'art medieval: el romànic i el gòtic", dins *Història de la cultura catalana. L'esplendor medieval. Segles XI-XV*, volum I, Edicions 62; Barcelona, 1999.

(6) Josep M. Martí Bonet, *Catàleg monumental de l'Arquebisbat de Barcelona. Vallès oriental*, volum ½, Arxiu Diocesà de Barcelona; Barcelona, 1981, pàg. 657.

(7) En són exemples Eulàlia Paula Arquer (1616), Eulàlia Paula Gurgui (1743) i Maria Teresa Eulàlia Ballester (1744). *Llibres sacramentals (Baptismes)* de la parròquia de Santa Maria de Martorelles, secció 17, lligalls 1/3 i ¼. Arxiu Diocesà de Barcelona.

(8) Al llibre *Elencus* del bisbat de Barcelona, datat el 1921, només s'esmenta l'existència a Martorelles de la capella de Sant Domènec del mas Carrencà, que data de 1748 però que a principis del segle XX ja estava en desús i es feia servir per a guardar eines del camp.

Part superior de la talla en què s'aprecien els trets romànics del rostre (ulls grans i ametllats...) i els plecs del mantell (foto Dani Navarro).